

MARK SULLIVAN

PALAVAN TAIVAAN
ALLA

Suomentanut Seppo Raudaskoski

sitruuna kustannus

Englanninkielinen alkuteos *Beneath a Scarlet Sky*
Copyright © 2017 Mark Sullivan

Published by agreement with Licht & Burr Literary Agency,
Denmark on behalf of Jane Rotrosen Agency, LLC.

ISBN 978-952-7343-00-5

Painopaikka ScandBook UAB, 2019

Sitruuna Kustannus Oy
www.sitruunakustannus.fi

*Niille 8 000 italianjuutalaiselle,
joita ei onnistuttu pelastamaan.*

*Niille miljoonille, jotka joutuivat natsien sotakoneiston
orjiksi, ja niille lukemattomille, jotka eivät palanneet kotiin.*

*Ja Robert Dehendorfille, joka kuuli tämän tarinan
ensimmäisenä ja pelasti minut.*

ESIPUHE

HELMIKUUN ALKUPUOLELLA 2006 olin 47-vuotias ja elämäni aallonpohjassa.

Nuorempi veljeni, joka oli ollut myös paras ystäväni, oli juonut itsensä hengiltä edelliskesänä. Olin kirjoittanut romaanin, josta kukaan ei pitänyt, ja sotkeutunut yrityksiin, jonka vuoksi olin joutumaisillani vararikoon.

Kun ajoin iltahämärässä pitkin montanalaista moottoritietä, tulin ajatelleeksi vakuutuksiani ja tajusin, että olin perheelleni paljon arvokkaampi kuolleena kuin elävänä. Harkitsin ajamista päin sillan tukipylvästä. Oli lumista ja hämärää. Kukaan ei epäilisi sitä itsemurhaksi.

Sitten kuitenkin kuvittelin pyryn keskelle vaimoni ja poikani ja tulin toisiin ajatuksiin. Kääntyessäni pois moottoritieltä vapaisin holtittomasti ja olin hermoromahduksen partaalla. Painoin pääni ja rukoilin apua Jumalalta ja maailmankaikkeudelta. Rukoilin tarinaa, jotakin itseäni suurempaa, hanketta johon voisin uppoutua.

Vaikka sitä on vaikea uskoa, vielä samana iltana kuulin illalliskutsuilla – niinkin epätodennäköisessä paikassa kuin Montanan Bozemanissa – osia poikkeuksellisesta toiseen maailmansotaan sijoittuvasta tarinasta, jonka san-

kari oli seitsentoistavuotias italialaispoika.

Ensin uskoin, että Pino Lellan tarina sodan kahdelta viimeiseltä vuodelta ei voinut mitenkään olla tosi. Muussa tapauksessa siitä olisi varmasti kuultu ennenkin. Sain kuitenkin tietää, että Pino oli yhä elossa, vaikka tapahtumista oli jo kuutisenkymmentä vuotta, ja asui Italiassa vietettyään sitä ennen lähes kolmekymmentä vuotta Kalifornian Beverly Hillsissä ja Mammoth Lakesissa.

Soitin hänelle. Alkuun herra Lella ei halunnut kertoa minulle juuri mitään. Omasta mielestään hän ei ollut sankari vaan pikemminkin pelkuri, mikä nostatti mielenkiintoani entisestään. Viimein, lukuisien puhelinkeskustelujen jälkeen, hän suostui tapaamaan minut, mikäli matkustaisin Italiaan.

Lensin sinne ja vietin Pinon seurassa kolme viikkoa vanhassa huvilassa, joka sijaitsi Lesan kaupungissa Maggiorejärven rannalla Milanon pohjoispuolella. Pino oli tuohon aikaan 79-vuotias mutta yhä pitkä, vahva ja komea. Hän oli myös miellyttävä ja hauska, joskin hän puhui asioistaan usein kierrellen. Kuuntelin tuntikaudet, kun hän kertoi menneisyydestään.

Osa Pinon muistoista oli niin eläviä, että minäkin näin ne silmieni edessä. Toiset olivat hämäämpiä, ja ne piti maanitella kyselemällä kirkkaammiksi. Joitakin tapahtumia ja henkilöitä hän selvästikin vältteli, ja joistakin asioista puhuminen näytti suorastaan pelottavan häntä. Kun taivuttelin vanhan miehen kertomaan noista tuskallisista hetkistä, sain kuulla murheellisia asioita, jotka itkettivät meitä molempia.

Tuon ensimmäisen matkan aikana puhuin myös milanolaisien holokaustitutkijoiden kanssa ja haastattelin

katolisia pappeja sekä partisaaniliikkeen jäseniä. Kävin Pinon kanssa kaikilla tärkeimmillä tapahtumapaikoilla. Hiihdin ja kiipeilin Alpeilla saadakseni paremman käsityksen pakoreiteistä. Pidin vanhaa Pinoa sylissäni, kun hän lyhyesti surun murtamana Piazzale Loretolla, ja näin kuinka menetyksen tuska väreili hänessä Castello Sforzescoa ympäröivillä kaduilla. Hän näytti paikan, jossa hän näki viimeisen kerran Benito Mussolinin. Näin hänen kätensä tärisevän, kun hän sytytti Milanon suuressa Duomo-katedraalissa kynttilän vainajien ja marttyyrien muistoksi.

Ennen kaikkea kuuntelin, kun hän muisteli kah-ta poikkeuksellisen elämänsä vuotta: hänestä oli tullut 17-vuotiaana aikuinen ja 18-vuotiaana vanhus, ja hän oli kohdannut sekä myötä- että vastoinikäymiä, niin koetelemuksia kuin onnistumisiakin, sekä rakkautta että sydänsurua. Minun henkilökohtaiset ongelmani, ja elämäni ylipäättään, tuntuivat pieniltä ja mitättömiltä verrattuna siihen, mitä hän oli saanut kestää käsittämättömän nuorena. Hänen näkemyksensä elämän mukanaan tuomista murhenäytelmistä antoivat minullekin uuden näkökulman asioihin. Aloin tervehtyä, ja Pinosta ja minusta tuli hyvät ystävät. Kotiin palatessani oloni oli parempi kuin vuosikausiin.

Tuon matkan jälkeen tein vuosikymmenen kuluessa vielä neljä muutakin matkaa, joiden aikana tutkin Pinon tarinan taustoja muiden kirjoitustöitteni lomassa. Sain opastusta Israelin tärkeimmän holokaustikeskuksen Yad Vashemin henkilökunnalta ja puhuin historiantutkijoiden kanssa Italiassa, Saksassa ja Yhdysvalloissa. Vietin viikkokausia näiden kolmen maan ja myös Britannian

sota-arkistoissa.

Haastattelin kaikkia elossa olevia silminnäkijöitä – tai ainakin kaikkia löytämiäni – saadakseni vahvistusta joihinkin Pinon kertomuksen tapahtumiin, ja puhutin myös kauan sitten kuolleiden henkilöiden ystäviä ja jälkeläisiä, muun muassa Ingrid Bruckia, jonka isä, salaperäinen natsikenraali, on tärkeä osa tämän tarinan kiharaista ydintä.

Olen pysytellyt arkistoista, haastatteluista ja todistajakertomuksista keräämissäni tosiseikoissa aina kun mahdollista. Työni aikana minulle kuitenkin selvisi pian, että natsit harjoittivat toisen maailmansodan loppuvaiheissa laajamittaista asiakirjojensa polttamista, ja niinpä Pinonkin menneisyyttä koskevat asiakirjatodisteet olivat vähintäänkin vaillinaiset.

Työtäni vaikeutti myös se tietynlainen kollektiivinen muistinmenetys, joka valtasi Italian ja italialaiset sodan jälkeen. Normandian maihinnoususta, liittoutuneiden sotatoimista Länsi-Euroopassa ja niistä rohkeista ihmisistä, jotka vaaransivat henkensä pelastaakseen juutalaisia muissa Euroopan maissa, on kirjoitettu lukemattomia kirjoja. Italian natsimiehitys ja katolisen kirkon salaiset kuljetusreitit juutalaisten pelastamiseksi ovat kuitenkin jääneet hyvin vähälle huomiolle. Italian vapauttamisen aikana kaatui noin 60 000 liittoutuneiden sotilasta. Siitä huolimatta Italian taisteluista on kirjoitettu niin vähän, että historiantutkijat ovat alkaneet kutsua sitä ”unohdetuksi rintamaksi”.

Muistinmenetys johtuu suureksi osaksi niistä italialaisista, jotka selvisivät sodasta. Eräs vanha partisaanitaisteilija sanoi minulle: ”Me olimme yhä nuoria ja halusimme unohtaa. Halusimme jättää kauheat kokemukset taak-

semme. Kukaan ei puhu Italiassa toisesta maailmansodasta, joten kukaan ei muista sitä.”

Asiakirjojen polttaminen, kansallinen muistinmenetys ja myös se, että monet henkilöt ehtivät kuolla ennen kuin kuulin tarinasta, johtivat siihen, että joitakin kohtauksia kirjoittaessani minulla olivat apunani vain Pinon vuosikymmeniä vanhat muistot, vähät jäljellä olevat aineelliset todisteet ja oma mielikuvitukseni, jolle hain tukea tutkimustyöstä ja valistuneista arvauksista. Paikoittain olen myös yhdistellyt tai tiivistänyt tapahtumia ja henkilöhahmoja, jotta kertomus etenisi johdonmukaisesti, ja dramatisoinut kohtauksia, joista olen kuullut todellisuudessa vain paljon suppeampia selostuksia.

Niinpä tämä kertomus ei ole narratiivista tietokirjallisuutta vaan historiallinen elämäkertaromaani, joka noudatalee tarkasti Pino Lellan vaiheita kesäkuusta 1943 toukokuuhun 1945.

TOINEN OSA
JUMALAN KATEDRAALIT

VIIDES LUKU

SEURAAVANA AAMUPÄIVÄNÄ keskusrautatieasemalla Michele painoi Pinon kouraan liiratukon ja sanoi: ”Lähetän koulukirjat perässä, ja pysäkillä tulee joku sinua vastaan. Ole kunnolla ja sano terveisiä Mimmolle ja isä Relle.”

”Mutta milloin minä pääsen takaisin?”

”Sitten kun se on turvallista.”

Pino vilkaisi tyytymättömänä Tulliota, mutta tämä vain kohautti olkapäitään, ja sitten Albert-enoa, joka katseli kengänkärkiään.

”Tämä ei ole oikein”, hän sanoi vimmoissaan, poimi täyden vaatereppunsa maasta ja nousi junaan. Hän istuutui miltei tyhjään vaunuun ja jäi tuijottamaan ikkunasta kiukkua kihisten.

Häntä kohdeltiin kuin lasta, vaikka hän ei ollut se, joka oli vaipunut polvilleen ja itkenyt julkisella paikalla. Ei. Pino Lella oli ottanut iskun vastaan ja pysynyt pystyssä kuin mies. Mutta mitä vaihtoehtoja hänellä oli? Olisiko hänen pitänyt uhmata isää? Nousta junasta? Mennä Beltramineille?

Kun juna nytkähti ja kirskahti liikkeelle, ratapihalla näkyi isoja saksalaissotilaiden vartioimia miesjoukkoja, jot-

ka kantoivat avotavaravaunuihin laatikkokaupalla panssarivaunujen osia, kivääreitä, konepistooleita, pommeja ja ammuksia. Monilla noista ilmeettömistä lastaajista oli harmaat rähjäiset univormut. Heidän täytyi olla vankeja, ja ajatus ahdisti Pinoa. Hän työnsi päänsä ikkunasta ja katseli miehiä vielä junan poistuessa ratapihalta.

Kahden tunnin kuluttua juna saapui Comojärveä ympäröivään esivuoristoon ja suuntasi kohti Alpeja. Pinon mielestä Como oli maailman kaunein järvi, ja tavallisesti hän olisi keskittynyt ihailemaan sitä ja varsinkin järven eteläiselle niemelle rakennettua Bellagion kaupunkia, jonka loistohotelli näytti satulinnalta.

Pinon huomio kiinnittyi kuitenkin radan alapuolella Comojärven itärannassa vilahtelevaan tiehen ja sitä pitkin kulkevaan kuorma-autoletkaan, joka kuljetti likaisia ja nujerretun näköisiä miehiä. Monilla heistä oli samantyyppiset sameanharmaat asut kuin ratapihan lastaajilla. Heitä oli satoja, ehkä tuhansia.

Pino mietti, keitä he olivat. Missä he olivat jääneet vangiksi? Ja minkä vuoksi?

Asia askarrutti häntä edelleen, kun hän astui 40 minuutin ja yhden junanvaihdon jälkeen laiturille Chiavennassa.

Asemaa vartioivat saksalaissotilaat eivät piitanneet Pinosta. Hänellä oli ensimmäistä kertaa sinä päivänä hyvä olo. Oli lämmin, aurinkoinen varhaisa iltapäivä. Ilma tuntui raikkaalta ja puhtaalta, ja hän oli matkalla vuorille. Mikään ei voinut mennä enää vikaan, hän päätti asemarakennuksen läpi kävellessään. Ei ainakaan tänään.

”Hei poika”, joku huusi.

Suunnilleen Pinon ikäinen laihanjäntevä tyyppi nojaili vanhaan kaksioviseen Fiat-umpiautoon. Hänellä oli

paksut työhousut ja rasvantahrina valkoinen aluspaita. Huulten välissä hehkui savuke.

”Ketä sinä sanot pojaksi?” Pino kysyi.

”Sinua. Oletko sinä se Lellan poika?”

”Pino Lella.”

”Alberto Ascari”, hän sanoi osoittaen peukalolla rintaansa. ”Setäni sanoi, että sinut pitää noutaa täältä ja viedä Madesimoon.” Ascari näpäytti savukkeeseen pois ja ojensi kouransa, joka oli melkein yhtä iso kuin Pinon ja yllättäen vielä vahvempi.

Kädenpuristus oli murskaava, ja Pino kysyi: ”Mistä sinä olet saanut tuollaiset käsivoimat?”

Ascari hymyili. ”Enon pajalta. Heitä tavarat tuonne perälle, poika.”

Vaikka pojittelu harmittikin, Ascari tuntui Pinosta muutoin kohtalaisen mukavalta tyybiltä. Pino avasi matkustajan puolen oven. Auto oli sisältä moitteettoman siisti, ja kuljettajan istuimen päällä oli pyyhe suojaamassa verhoilua rasvatahroilta.

Ascari käynnisti auton. Moottori kuulosti aivan toiselta kuin muissa Pinon tietämissä Fiateissa – matalankarheaa murinaa, joka tuntui tärisyttävän koko koria. ”Ei ole mitään katuauton moottori”, Pino sanoi.

Ascari virnisti ja pani vaihteen silmään. ”Eihän nyt kilpa-autoilija huoli katuauton moottoria tai vaihteistoa.”

”Sinäkö olet kilpa-autoilija?” Pino kysyi epäileväisenä.

”Minusta tulee sellainen”, Ascari sanoi ja nosti jalan kytkimeltä.

He lähtivät pieneltä rautatieasemalta moottori ulvoen ja kääntyivät mukulakivitielle. Fiat lähti sivuluisuun, mut-

ta sitten Ascari käänsi rattia toiseen suuntaan ja renkaat tavoittivat pidon. Ascari vaihtoi uuteen pykälään ja painoi kaasua.

Kiihdytys liimasi Pinon istuimeensa, mutta hän sai otettua tukea käsillään ja jaloillaan ennen kuin Ascari ampaisi pienelle aukiolle, väisti taitavasti kanalastissa olevan kuorma-auton ja vaihtoi vaihdetta kolmannen keran. Auton vauhti kiihtyi yhä, kun he jättivät kaupungin taakse.

Splügenin solan tie kohosi tasaisesti ylöspäin šikaanien ja S-mutkien sarjana pitkin jyrkkäseinämäistä jokilaaksoa, joka työntyi Alppien kyljessä pohjoiseen kohti Sveitsiä. Ascari ajoi kuin mestari, syöksyi vauhdilla jokaiseen mutkaan ja pujotteli harvalukuisen liikenteen seassa niin kuin muut ajoneuvot olisivat seisseet paikoillaan.

Pinon tunteet vaihtelivat matkan aikana kammosta hurmaan ja kateudesta ihailuun. Ascari hidasti vauhtiaan vasta Campodolcinon kaupungin laitamilla.

”Uskon kyllä”, Pino sanoi sydän hakaten.

”Niin mitä?” Ascari kysyi kummissaan.

”Uskon, että sinusta tulee kilpa-autoilija”, Pino sanoi. ”Ja kuuluisa. En ole ikinä nähnyt kenenkään ajavan tuolla lailla.”

Ascarin hymy ei olisi voinut olla leveämpi. ”Isäni oli vielä parempi. Voitti Euroopan grand prix’n ennen kuin kuoli.” Hän irrotti oikean kätensä ratista ja osoitti etusormellaan tuulilasin takana näkyvää taivasta. ”Isä, jos Jumala suo, niin minusta tulee Euroopan mestari ja enemmänkin, tulee maailmanmestari!”

”Uskon kyllä”, Pino toisti pyöritellen ihailevasti päätään ja kääntyi sitten katsomaan harmaata jyrkkärinteistä kal-

liota, joka kohosi miltei viidensadan metrin korkeuteen kaupungin itäpuolella. Hän avasi ikkunan, työnsi päänsä ulos ja katseli kallion lakea.

”Mitä etsit?” Ascari kysyi.

”Kellotapuln huipulla olevan ristin näkee joskus täältä asti.”

”Tulemme siihen kohtaan ihan pian”, Ascari vastasi. ”Kalliossa on lovi. Muualta sitä ristiä ei näe.” Hän osoitti ulos. ”Tuossa.”

Pino näki vilahdukselta valkoisen ristin, joka oli kappelin kivitapuln huipulla seudun ylimmässä alppikylässä Mottassa. Ensimmäistä kertaa sinä päivänä hän salli itsensä olla helpottunut siitä, että oli päässyt pois Milanosta.

Ascari ajoi pitkin vaarallista Madesimon-tietä, jyrkkää, kapeaa ja kuoppaista kulkuväylää, joka kohosi mutkitellen pitkin vuorenkylkeä. Tieltä puuttuivat monin paikoin kaiteet ja kunnan pientareetkin, ja Pino uskoi nousun aikana moneen kertaan, että Ascari ajaisi kalliolta alas. Ascari näytti kuitenkin tuntevan tien kuin omat taskunsa, sillä aina kun hän käänsi hitusen ohjauspyörää tai hipaisi jarrua, he liukuivat mutkan läpi niin sulavasti, että Pinos-ta tuntui kuin he olisivat ajaneet lumella eivätkä kivillä.

”Osaatko pujotella tällä lailla suksillakin?” Pino kysyi.

”En osaa pujotella ollenkaan”, Ascari vastasi.

”Mitä? Asut Madesimossa etkä osaa lasketella?”

”Äiti vain lähetti minut tänne turvaan. Käyn töissä enon pajalla ja ajan.”

”Pujottelu on samanlaista kuin ajaminen”, Pino sanoi. ”Samat taktiikat.”

”Sinä siis olet hyvä lasketteliija?”

”Olen voittanut pujottelukilpailuja.”

Tämä näytti tekevän Ascariin vaikutuksen. ”Sitten on tarkoitettu, että meistä tulee ystävät. Sinä opetat minut laskettelemaan ja minä sinut ajamaan.”

Pino ei olisi saanut hymyään piiloon vaikka olisi yrittänyt. ”Kiinni veti.”

He saapuivat pieneen Madesimon kylään, jossa oli muutaman kymmentä alppitaloa, ravintola sekä kiviseinäinen ja liuskekattoinen majatalo.

”Onko täälläpäin tyttöjä?” Pino kysyi.

”Tunnen muutaman tuolta alemmaa. Tykkäävät nopeista autoista.”

”Pitää mennä joskus ajelulle heidän kanssaan.”

”Kuulostaa hyvältä suunnitelmalta!” Ascari sanoi pyhäytyessään tiensivuun. ”Osaatko tästä jo perille?”

”Vaikka lumimyrskyssä silmät sidottuina”, Pino sanoi. ”Saatan tulla tänne majataloon asumaan viikonlopuiksi.”

”Tule sitten käymään meillä. Pajamme on vähän majatalon jälkeen. Sen huomaa varmasti.”

Ascari ojensi kätensä. Pino irvisti ja sanoi: ”Älä murskaa tällä kertaa sormia.”

”En”, Ascari sanoi ja puristi hänen kättään lujasti. ”Oli mukava tavata.”

”Kuin myös”, Pino vastasi. Hän otti reppunsa ja nousi autosta.

Ascari poistui paikalta renkaat ulvoen ja kättään ikkunasta heiluttaen.

Pino jäi hetkeksi seisomaan, sillä hänet valtasi tunne, että hän oli tavannut jonkun elämänsä kannalta merkittävän ihmisen. Sitten hän otti repun selästään ja lähti kulke-

maan kärrypolkua pitkin metsään päin. Rinne jyrkkeni jatkuvasti, kunnes tunnin kuluttua hän saapui metsästä alppitasangolle, jonka takana kohosi rosoinen vuorenkylki ja lähes 1 200 metrin korkuinen huippu, Pizzo Groppera.

Mottan ylätasanko oli satojen metrien levyinen ja ulottui kaakossa Gropperan ympäri. Lännessä se päättyi pieneen kuusimetsään ja metsän takaa alkavaan satojen metrien korkuiseen pystysuoraan kallioseinämään, jonka alla oli Campodolcinon kaupunki. Syksyinen iltapäiväaurinko hehkui Alpeilla kuin pakotettu kupari, ja maisemat herättivät Pinossa jälleen kerran ihmetystä ja kunnioitusta. Kardinaali Schuster oli ollut oikeassa: Mottassa tuntui siltä kuin olisi seissyt Jumalan suuren katedraalin parvella.

Motta ei ollut juuri sen isompi paikka kuin Madesimo. Rinteen alla idässä oli useita alppimajoja, ja lännessä, kallioseinämän ja kuusimetsän suunnassa, oli se pieni katolinen kappeli, jonka Pino oli nähnyt vilahdukselta alemmaa, ja sitä paljon suurempi maalaistyylinen kivi- ja puurakennus. Pino oli onnellisempi kuin moneen kuukauteen, ja lähestyessään päärakennusta hän haistoi tuoreen leivän ja jonkin valkosipulisen ruoan tuoksun. Hänen vatsansa kurisi.

Pino astui rakennuksen kuistille päätänsä kumartaen, pysähtyi raskaan puuoven eteen ja tarttui naruun, josta roikkui painava vaskikello. Kellon alapuolella olevassa kyltissä luki: ”Casa Alpina. Kaikki uupuneet matkalaiset tervetulleita.” Pino veti narusta kahdesti.

Kellon kalina kaikui vuortenkylijissä hänen takanaan. Hän kuuli poikien metelöintiä ja sen jälkeen askelia. Ovi heilahti auki.

”Päivää, isä Re”, Pino sanoi romuluiselle kuudettakymmentä käyvälle papille. Isä Re nojasi keppiin, ja hänellä oli yllään musta valkokauluksinen kasukka ja jalassaan nahkaiset naulapohjaiset kiipeilykengät.

Pappi levitti kätensä. ”Pino Lella! Kuulin vasta tänä aamuna huhun, että olet tulossa taas asumaan tänne.”

”Pommitukset”, Pino sanoi syleillessään pappia liikuttuneena. ”Paha tilanne.”

”Olen kuullut niistäkin, poikani”, isä Re sanoi vakavointuneena. ”Mutta tulehan sisään ennen kuin lämpö karkaa.”

”Miten lonkkanne voi?”

”On se ollut parempikin, mutta on ollut huonompikin”, isä Re sanoi ja astui ontuen sivuun päästääkseen Pinon sisään.

”Miten Mimmo on suhtautunut asiaan?” Pino kysyi. ”Siis meidän taloasiaamme.”

”Sinun kuuluu kertoa se hänelle”, isä Re sanoi. ”Oletko syönyt?”

”En.”

”Sitten tulit juuri sopivasti. Jätä tavarasi toistaiseksi tuonne. Näytän nukkumapaikkasi päivällisen jälkeen.”

Pino seurasi keppinsä varassa nilkuttavaa pappia ruokasaliin, jonka kirveellä veistettyjen pöytien ääreen oli ahautunut neljäkymmentä poikaa.

”Syö veljesi kanssa”, isä Re sanoi. ”Mutta tule jälkiruualle minun seuraani.”

Mimmo näkyi juuri kertovan ystävilleen jostakin uroteostaan. Pino hiipi veljensä taakse ja sanoi kimeällä äänellä: ”Hei pätkä, tee tilaa.”

Viisitoistavuotias Mimmo kuului salin vanhimpiin poi-

kiin ja oli selvästi tottunut olemaan huomion keskipisteenä. Hän kääntyi ankaran näköisenä niin kuin olisi aikonut ojentaa kimittäjää, joka ei ymmärtänyt paikkaansa maailmassa. Kun hän tunnisti isoveljensä, tiukka ilme sulihämmentyneeksi hymyksi.

”Pino?” hän ihmetteli. ”Mitä sinä täällä teet? Sanoit ettet aio ikinä –” Mimmon innostus vaihtui peloksi. ”Mitä on tapahtunut?”

Pino kertoi. Hänen pikkuveljensä otti uutisen raskaasti ja tuijotti ruokasalin lattialankkuja pitkän tovin ennen kuin kohotti katseensa. ”Missä me nyt asumme?”

”Isä ja Albert-eno etsivät uuden asunnon ja uuden liiketilan”, Pino sanoi istuutuessaan veljensä viereen. ”Mutta sitä ennen me kai asumme täällä.”

”Päivällinen tulee”, miesääni jyrähti silloin. ”Tuoretta leipää, vasta kirnuttua voita ja kanapataa à la Bormio.”

Pino katsoi keittiön suuntaan ja näki tutut kasvot. Veli Bormio oli isä Ren uskollinen apulainen, miehenjärkäle, jolla oli hapsottava hiuspehko ja valtavat karvaiset kädet. Hän avusti pappia kaikissa asioissa ja toimi myös Casa Alpinan erinomaisena kokkina.

Veli Bormio valvoi höyryävien patojen kuljetusta pöytiin. Kun ne olivat paikoillaan, isä Re nousi seisomaan ja sanoi: ”Hyvät nuoret miehet, meidän on kiitettävä tästä päivästä ja kaikista päivistä, vaikka niissä kuinka olisi moittimista. Painakaa päänne, ilmaiskaa kiitoksenne Jumalalle ja luottakaa sekä Häneen että parempaan huomiiseen.”

Pino oli kuullut papin lausuvan nämä sanat satoja kertoja, mutta hän oli silti yhä liikuttunut ja tunsi itsensä pieneksi ja mitättömäksi kiittäessään Jumalaa siitä, että

oli päässyt turvaan pommituksilta, tavannut Alberto Ascarin ja palannut Casa Alpinaan.

Sitten isä Re kiitti pöydässä olevasta ruoasta ja kehotti aloittamaan aterian.

Matkapäivän rasittama Pino ahmi melkein kokonaisen limpun veli Bormion tummaa leipää ja hotki kolme lautasellista hänen taivaallista kanapataansa.

”Jätä meille muillekin”, Mimmo valitti aterian aikana.

”Isomman pitää syödä enemmän”, Pino sanoi.

”Mene tuonne isä Ren pöytään. Hän ei syö paljon mitään.”

”Hyvä ajatus”, Pino sanoi veljensä hiuksia pörröittäen ja väisti hänen kostohuitaisunsa.

Pino pujotteli penkkien välistä isä Ren pöytään, missä istui myös veli Bormio lepäilemässä ja polttelemassa käärinäänsä savuketta.

”Veli Bormio, muistatko Pinon?” isä Re kysyi.

Bormio nyökkäsi murahtaen. Kokki söi kaksi lusikalista kanapataa, imaisi savukettaan ja sanoi sitten: ”Haen jälkiruuan, isä.”

”Onko se struudelia?” isä Re kysyi.

”On, ja siinä on tuoreita omenoita ja päärynöitä”, Bormio sanoi tyytyväisen kuuloisena.

”Mistä ihmeestä sinä niitä sait?”

”Ystävältä”, Bormio vastasi. ”Hyvältä ystävältä.”

”Hyvä ystäväsi olkoon siunattu. Tuo meille molemmille kaksi annosta, jos sitä riittää”, isä Re sanoi ennen kuin kääntyi Pinon puoleen. ”Ihminen ei voi kieltää itseään kaikkea.”

”Mitä tarkoittatte?”

”Jälkiruoat ovat ainoa paheeni.” Pappi nauroi ja hieroskeli vatsaansa. ”En saata luopua niistä edes paastonajaksi.”

Veli Bormion päärynä- ja omenastruudeli veti vertoja Pinon lempileipomon herkuille San Babilassa, ja hän oli kiitollinen siitä, että isä Re oli pyytänyt hänelle kaksi anosta. Ne syötyään hän oli täpötäynnä, unelias ja tyytyväinen.

”Pino, muistatko kiipeilyreitit Val di Leihin?” isä Re kysyi.

”Helpoin reitti on kaakosta Passo Angelogan polulle ja sieltä suoraan pohjoiseen.”

”Sosten kylän yläpuolelta.” Isä Re nyökkäsi. ”Eräs tutuksi meni Val di Leihin viime viikolla juuri sieltä, Passo Angelogan kautta.”

”Kuka?”

”Barbareschi. Se pappisseminaarilainen. Hän sanoi tavanneensa sinut ollessaan kardinaali Schusterin seurassa.”

”Siitä tuntui olevan ikuisuus.” Muistan hänet. Onko hän täällä?”

”Hän lähti aamulla Milanoon. Olette varmaan tulleet matkan varrella toisianne vastaan.”

Pino ei pitänyt tätä yhteensattumaa järin merkittävänä vaan tuijotteli takkatulta haltioituneena ja edelleen uni-sena.

”Onko se ainoa reitti, jota olet käyttänyt?” isä Re kysyi. ”Siis mennessäsi Val di Leihin?”

Pino mietti hetken ja sanoi sitten: ”Ei, olen mennyt kahdesti pohjoista reittiä Madesimosta ja kerran sitä vaikeinta kautta, täältä harjanteelle ja Gropperan huipun yli.”

”Hyvä”, pappi sanoi. ”En muistanut itse.”

Sitten pappi nousi pystyyn, pani kaksi sormea suuhunsa ja vihelsi terävästi. Huoneessa tuli hiljaista.

Isä Re sanoi: ”Tiskivuorolaiset, ilmoittautukaa veli Bormiolle. Te muut korjaatte astiat, pyyhitte pöydät ja menette sitten lukemaan läksyjä.”

Mimmo ja muut pojat näyttivät olevan selvillä askareistaan ja ryhtyivät hoitamaan niitä yllättävän vähin mutinoin. Pino nouti reppunsa ja meni isä Ren perässä kahden makuusalin sisäänkäyntien editse, kunnes käytävällä tuli vastaan kapea soppi, jossa oli seinään kiinnitetty ja verholla peitetty kaksikerroksinen sänky.

”Ei tämä ole kummoinen varsinkaan sinun kokoisesellesi, mutta parempaa emme voi tällä hetkellä tarjota”, isä Re sanoi.

”Kuka täällä yöpyy minun kanssani?”

”Mimmo. Hän on asunut täällä tähän asti yksin.”

”Mahtaa hän riemastua.”

”Saatte setviä sen asian keskenänne”, pappi sanoi. ”Olet vanhempi kuin muut, joten en edellytä sinun noudattavan heidän sääntöjään. Siispä tässä ovat sinun sääntösi. Sinun on kiipeiltävä joka päivä vuorilla minun määräämäni reittiä. Ja sinun on opiskeltava vähintään kolme tuntia päivässä maanantaista perjantaihin. Lauantait ja sunnuntait saat vapaaksi. Sopiiko?”

Se kuulosti paljolta kiipeämiseltä, mutta Pino rakasti vuorikiipeilyä, joten hän sanoi: ”Kyllä, isä.”

”Jätän sinut sitten purkamaan tavarasi”, isä Re sanoi. ”Hauskaa, että olet taas täällä, nuori ystäväni. Nyt huomaa, että läsnäolostasi voi olla suuri apu.”

Pino hymyili. ”Oli hauska tulla tänne. Minulla on ollut ikävä teitä ja Mottaa.”

Isä Re iski silmää, kopautti ovenpieltä kahdesti kepillään ja lähti. Pino tyhjensi kaksi hyllyä ja pani veljensä vaatteet yläpetille. Sen jälkeen hän purki reppunsa, järjesteli kirjansa ja vaatteensa ja kokosi rakkaan lyhytaalutoradionsa, jonka osat hän oli tuonut vaatteidensa sekaan piilotettuina, vaikka hän olisi joutunut suureen vaaraan, jos natsit olisivat tutkineet hänen tavaransa. Pino meni maata alapetille, kuunteli BBC:n uutistiedotteen liittoutuneiden etenemisestä ja vaipui sitten tyhjiyteen.

”Hei!”, Mimmo sanoi tunnin kuluttua. ”Minä nukun siinä!”

”Et enää”, Pino sanoi havahduttuaan. ”Sinä olet nyt yläpetillä.”

”Minä olin täällä ensin”, Mimmo intti.

”Löytäjä saa pitää.”

”Ei minun punkkani ollut hukassa!” Mimmo huusi ja karkasi Pinon kimppuun kiskoakseen hänet pois vuoteelta.

Pino oli paljon vahvempi, mutta Mimmolla oli soturin sydän eikä hän osannut luovuttaa. Hän sai Pinolta nenän verille ennen kuin tämä onnistui painamaan hänet lattiaan.

”Hävisit”, Pino sanoi.

”Enkä”, Mimmo ähkäisi yrittäessään pyristellä vapaaksi. ”Tuo on minun petini.”

”Kuule. Saat käyttää sitä, kun olen viikonloppuisin menossa. Neljä viisi päivää viikosta se on minun ja pari kolme päivää sinun.”

Tämä näytti tyynnyttävän Mimmon. ”Minne sinä menet viikonlopuiksi?”

”Madesimoon”, Pino sanoi. ”Minulla on siellä kaveri, joka opettaa korjaamaan autoja ja ajamaan niillä kuin mestari.”

”Nyt puhut pelkkää salamia.”

”Tosi juttu. Hän antoi minulle kyydin asemalta. Alberto Ascari. Paras kuski, jonka olen ikinä nähnyt. Hänen isänsä oli Euroopan mestari.”

”Miksi hän sinua muka opettaa?”

”Se on vaihtokauppa. Opetan hänet hiihtämään.”

”Opettaisikohan hän minutkin ajamaan? Kun olen meinaan parempi hiihtäjä kuin sinä.”

”Sinulla on levottomia kuvitelmia, pikkuveli. Mutta käykö, että minä opetan sinulle sen, mitä suuri Alberto Ascari opettaa minulle?”

Mimmo mietti tätä ja sanoi sitten: ”Sovittu.”

Kun he olivat sammuttaneet illemmalla valon ja Pino oli hautautunut peittojen alle, hän mietti, pommitettiinko Milanoa parhaillaan, miten isä, tati ja eno voivat, ja nukuiko Carletto siellä ruohikkoisella mäellä vai katseliko hän valveilla, kun osa kaupungista katosi jälleen tulena ja savuna ilmaan. Hetken ajan hän mietti myös Annaa poistumassa leipäkaupasta ja sitä hetkeä, kun oli saanut kiinnitettyä Annan huomion itseensä.

”Pino?” Mimmo sanoi juuri, kun hän oli vaipumassa uneen.

”Niin?” Pino kysyi harmissaan.

”Tuleekohan minulle pian lisää pituutta?”

”Ei siihen kauan mene.”

”Mukava kun tulit tänne.”

Pino hymyili turvonneesta nenästään huolimatta. ”Minustakin oli mukava tulla tänne.”

Nainen imaisi savukettaan, puhalsi savua suustaan ja sanoi: ”Benitolla on nykyään aika paskamainen olo.”

Pino yritti olla toljottamatta. Hän tiesi, kuka nainen oli. Kaikki italialaiset tiesivät sen. Claretta Petacci oli diktaattorin kuuluisa rakastajatar. Hänen kuviaan oli lehdis-sä jatkuvasti. Pino ei voinut uskoa, että Petacci oli siinä hänen edessään.

Mussolini lakkasi nauramasta, muuttui haudanvaka-vaksi ja sanoi Pinolle: ”Kertokaa kenraalille se. Kertokaa, että Il Ducella on nykyisin aika paskamainen olo. Ja kysy-kää, voiko kenraali korjata ne asiat, joiden takia Il Ducen olo on paskamainen.”

Pino tulkkasi. Leyers sanoi ärtyneenä: ”Sanokaa hänel-le, että voimme ehkä auttaa toisiamme. Sanokaa, että jos hän saa lopetettua Milanon ja Torinon lakot, minä teen hänen hyväkseen minkä voin.”

Pino kertoi tämän Mussolinille sanasta sanaan.

Diktaattori tuhahti. ”Minä voin lopettaa lakot, jos te maksatte työläisilleni kovaa valuuttaa ja turvaatte heidän työolonsa.”

”Maksan heille Sveitsin frangeissa mutta en voi vai-kuttaa pommikoneisiin”, Leyers sanoi. ”Olemme siir-täneet paljon tehdastöitä maan alle, mutta tunneleita ei ole niin paljon, että kaikki pääsisivät suojaan. Olemme joka tapauksessa sodan käännekohtassa, mitä tulee Ita-liaan. Tuoreimpien tiedustelutietojen mukaan kenties jopa seitsemän liittoutuneiden divisioonaa on siirretty Italiasta Ranskaan siellä tehdyn maihinnousun jälkeen, mikä tarkoittaa, että minun Goottilinjeni kestää talven yli, jos saan sen huollettua. Mutta en voi taata, että niin tapahtuu, mikäli minulla ei ole päteviä koneenkäyttäjiä

tuottamassa aseita ja osia. Joten pystyttekö lopettamaan lakot kun pyydän, Duce? Olen varma, että Führer olisi mielissään tuestanne.”

”Se onnistuu yhdellä puhelulla”, Mussolini sanoi sormiaan napsauttaen ja kaatoi itselleen lisää viiniä.

”Erinomaista”, kenraali Leyers sanoi. ”Missä muissa asioissa voin auttaa teitä?”

”Mitäpä jos saisin maani takaisin hallintaani?” diktaattori sanoi katkerana ja kulautti lasinsa tyhjäksi.

Pinon tulkattua kenraali veti syvään henkeä ja sanoi: ”Tehän määrääte paljosta, Duce. Sen takia minä tulín teidän luoksenne pyytämään lakkojen lopettamista.”

”Vai määrää Il Duce paljosta?” Mussolini sanoi ivaa tihkuvalla äänellä ja vilkaisi rakastajatartaan. Tämä nyökkäsi kannustavasti. ”Miksi sitten sotilaani ovat Saksassa kaivamassa oja tai itärintamalla kuolemassa? Miksi en pääse tapaamaan Kesselringiä? Miksi Italiaa koskevia päätöksiä tehdään pöydissä, joissa maan presidentti ei ole mukana? Miksei Hitler vastaa siihen perkeleen puhelimeen?”

Diktaattori huusi viimeisen kysymyksen. Leyers ei näyttänyt hätkähtävän, kun Pino tulkki.

Kenraali sanoi: ”En voi olettaa tietäväni, miksi Führer ei ole vastannut puheluihinne, Duce, mutta sodankäynti kolmella rintamalla on kiireistä puuhaa.”

”Minä tiedän, miksi Hitler ei vastaa niihin saatanan puheluihin!” Mussolini karjui ja iski lasinsa pöytään. Hän mulkoili ensin kenraalia ja sitten Pinoa niin, että Pino harkitsi astuvansa pari askelta taaksepäin. ”Kuka on Italian vihatuin mies?” Mussolini sanoi suunnaten kysymyksensä suoraan Pinolle.

Pino meni hetkeksi hämilleen eikä tiennyt mitä sanoa,

mutta sitten hän alkoi tulkata.

Mussolini keskeytti hänet ja jatkoi puhumista hänelle rintaansa lyöden: ”Il Duce on Italian vihatuin mies, aivan kuten Hitler on Saksan vihatuin mies. Mutta katso-kaas kun Hitler ei välitä. Il Duce välittää siitä, rakastaako kansa häntä, mutta Hitler ei välitä rakkaudesta koiran-paskan vertaa. Hän välittää vain pelosta.”

Pino pysytteli perässä parhaansa mukaan, mutta sitten diktaattori näytti saavan jonkinlaisen oivalluksen. ”Clara, tiedätkö miksi Italian vihatuin mies ei määrää oman maansa asioista?”

Hänen rakastajattarensa tumppasi savukkeen, puhalsi savua suustaan ja sanoi: ”Adolf Hitler.”

”Aivan!” Il Duce huudahti. ”Siksi, että Saksan vihatuin mies vihaa Italian vihatuinta miestä! Siksi, että Hitler kohtelee natsipaimenkoiriaankin paremmin kuin Italian presidenttiä! Pitää minut lukkojen takana keskellä –”

”Minulla ei ole aikaa tällaiseen hulluuteen”, kenraali Leyers kivahti Pinolle. ”Sanokaa hänelle, että yritän järjestää tapaamisen sotamarsalkka Kesselringin kanssa lähipäivinä ja että hän voi odottaa puhelua Führeriltä tämän viikon aikana. Enempään en tällä hetkellä pysty.”

Pino tulkasi ja odotti Mussolinin räjähtävän jälleen.

Nämä myönnetykset näyttivät kuitenkin miellyttävän diktaattoria, sillä hän alkoi napittaa takkia ja sanoi: ”Miten pian Kesselringin kanssa?”

”Olen menossa tapaamaan häntä seuraavaksi, Duce”, Leyers sanoi. ”Pyydän hänen adjutanttiaan soittamaan ennen iltaa. Herr Hitlerin huomion kiinnittäminen voi kestää hiukan kauemmin.”

Mussolini nyökkäsi valtiomiesmäisesti niin kuin olisi

saanut takaisin osan kuvitteellisesta vallastaan ja aikoi käyttää sitä nyt kosmokseen.

”Hyvä on, kenraali Leyers”, Mussolini sanoi paitansa kalvosimia asetellen. ”Lopetutan lakot iltaan mennessä.”

Leyers kopautti kantapäensä yhteen, kumarsi ja sanoi: ”Sotamarsalkka ja Führer ovat varmasti mielissään. Kiitos vielä kerran suomastanne ajasta ja vaikutusvallasta, Duce.”

Kenraali kääntyi ympäri ja marssi pois. Pino mietti hetken, mitä pitäisi tehdä, mutta sitten hän kumarsi pikaisesti Mussolinille ja Claretta Petacille ja lähti kiireesti seuraamaan Leyersiä, joka oli jo kadonnut kulman taakse pylväskäytävälle. Hän sai kenraalin kiinni ja käveli tämän oikealla puolella, kunnes he pääsivät autolle ja hänen oli kiiruhdettava avaamaan takaovi.

Kenraali Leyers pysähtyi miettimään ja katsomaan Pinoa pitkäksi aikaa ennen kuin sanoi: ”Hyvin toimittu, Vorarbeiter.”

”Kiitän, *mon général*”, Pino sanoi hämmästyneenä.

”Viekää minut nyt pois tältä hullujenhuoneelta”, Leyers sanoi ja nousi autoon. ”Ajakaa Milanon puhelinlaitokselle. Tiedättekö, missä se on?”

”Totta kai, *mon général*”, Pino vastasi.

Leyers avasi salkun ja uppoutui työhönsä. Pino ajoi ääneti, vilkuili peruutuspeiliin ja kävi sisäistä väittelyä. Kenraalin kehut olivat saaneet hänet miltei pakahtumaan ylpeydestä. Nyt hän kuitenkin ihmetteli reaktiotaan. Leyers oli natsi, orjapiiskuri, sodan rakennusmestari. Miten Pino saattoi tuntea ylpeyttä, kun kehut olivat tulleet sellaiselta ihmiseltä? Ei hän voinutkaan. Ei hän saanut. Mutta silti hän oli tuntenut niin, ja asia vaivasi häntä.

Ennen Milanoon saapumista Pino kuitenkin päätti

olla ylpeä ennemminkin siitä, miten paljon hän oli saanut selville kenraali Leyersin autonkuljettajana vähän yli puolessa päivässä. Albert-eno ei uskoisi korviaan. Pino oli puhunut ihka oikeasti Mussolinille ja Claretta Petaccille! Moniko Italian vakoojista saattoi sanoa samaa?

Pino kulki samaa reittiä kuin Hannibal sotanorsuineen ja kyyditsi kenraalin Piazzale Loretolle ennätysajassa. Liikenneympyrään kääntyessään hän näki herra Beltraminin työpaikallaan hedelmä- ja vihannesliikkeen edessä auttamassa vanhaa naista. Pinon teki mieli heilauttaa kättään kaupan ohi mennessään, mutta kun hän yritti kääntyä oikealle, saksalaisten kuorma-auto kiilasi hänen eteensä. Esikunta-auto oli törmätä siihen. Pino onnistui kaartamaan pois edestä viime hetkessä.

Hänestä oli käsittämätöntä, että kuorma-auton kuljettaja oli tehnyt niin. Eivätkö ne olleet nähneet –?

Liput. Pino oli unohtanut nostaa kenraalin liput lokasuojiin ennen Milanoon tuloa. Hänen piti tehdä toinen kierros liikenneympyrässä, ja sen aikana hän näki Carletton kävelevän jalkakäytävällä kohti yhtä lempikahviloistaan.

Pino kiihdytti, kääntyi välikohtauksitta Viale Abruzzille ja pysähtyi pian vahvasti vartioidun puhelinlaitoksen eteen. Natsien runsas läsnäolo kummastutti häntä ensin, mutta sitten hän tajusi, että puhelinlaitoksen hallitsija hallitsi viestintää.

”Teen täällä töitä kolmen tunnin ajan”, kenraali Leyers sanoi. ”Teidän ei tarvitse odottaa. Kukaan ei uskalla koskea autoon tämän talon edessä. Tulkaa takaisin kello seitsemäksitoista.”

”*Oui, mon général*”, Pino sanoi ja avasi takaoven.